

Trencsényi Imre

Komjáthy István és a tehetségvédelem

A könyv alakban most megjelent egykori doktori értekezés a második világháború fordulópontját jelentő 1943-as esztendő közepén készült el, azokban a hónapokban, amikor a magyar értelmiség balatonszárszói számvetése érlelődött. 26 éves szerzője abban a szellemi környezetben nőtt fel, amelyben a szárszói eszmélkedők mozogtak, közülük is elsősorban Karácsony Sándorhoz állt közel. Disszertációjának ihletői közt találjuk a Karácsony-tanítvány Szathmáry Lajos *Tanyai tanulók otthona* című írását is, amely a magyar tehetségkutató és -gondozó mozgalom egyik alapdokumentuma, s ugyanabban az almanachban jelent meg, amelyben Komjáthy István verseit és műfordításait olvashatjuk (*A másik ember*, Exodus, Budapest, 1940).

Ha a szerző túlnyomórészt saját élményeit feldolgozó ifjúkori disszertációjának gondolatmenetében itt-ott nem egészen megalapozott nézetekre bukkanunk, lássuk azokat a maguk – történeti – helyén. Ebben sokat segíthetnek (egyebek közt) a doktorandusz diáksága idején és

helyszínén zajló Debreceni Nyári Egyetem előadásait közreadó *Magyarságtudomány és nemzetnevelés* című kötetben olvasható tanulmányok. Nem azért kell hivatkoznunk e tanulmánykötetre, mintha szerzőnk gondolatai nem lennének elég szabatosak, és külső megvilágításra szorulnának. Sőt! Komjáthy olyannyira világosan és érzékletesen fogalmaz, hogy írása éppen ezáltal dobja le magáról a tudományos értekezés műfaji kereteit, s teljes fegyverzetében az olvasó előtt áll a későbbi műfordító, szép- és nem utolsósorban ifjúsági író (talán elég e helyütt a *Mondák könyvét* említeni, amely 13 kiadást ért meg az utóbbi ötven esztendő alatt). De éppen ezért kell a szerzőt felnövesztő szellemi és történelmi talajra is utalnunk, hisz a disszertáció, *A tehetségkutatás magyar módja* néhány ponton annyira leegyszerűsítően fogalmaz, hogy fölmerülhet a kérdés: vajon saját, kiérlelt gondolatait hangoztatja-e a szerző? E disszonancia-érzés éppen azért zavarba ejtő, mert a „dolgozat” túlnyomóan gazdag és elsődleges élményanyagot mutat fel, és

a feltárt tények elemzése is mélyreható és meggyőző. Az irodalmi színvonalon megírt értekezés egy magyartanárnak a második bécsi döntés után visszakerült Észak-Erdély legtavolabbi csücskében szerzett tanítási tapasztalatait értelmezi, elemzi – az adott korban nemzeti ügynek tekintett tehetségvédelem nézőpontjából.

Eléggé sajnálatos, hogy e fogalom mindig csak a legmélyebb válsághelyzetekben képes felbukkanni (a két világháború közötti időben több ilyen „pillanat” is volt). De maradjunk szorosabb témánknál, az 1941-ben kultuszminiszteri rendelettel életre hívott tehetségvédő intézményeknél, amelyeknek egyikében, az észak-erdélyi Besztercei Hunyadi János Állami Gimnáziumában kezdte pályáját az 1917-es születésű, kisebbségi környezetben (a Csallóközben) felnőtt ifjú tanárember. A rendelet értelmében tehetségvizsgálattal (nem kevés jóindulattal és szemhunyással) kiválasztott helyi, valamint a Székelyföldről és a „visszatért” terület különböző zugaiból toborzott magyar gyerekek kerültek a „bentlakásba”. Itt kellett a pályakezdő tanárnak szembesülnie azzal a ténnyel, hogy a hegyekből, szórványból jött tanítványai nem értik a tanítás nyelvét, hisz eddig jóformán csak családjuk és elszigetelt, kisebb közösségek nyelvhasználatát jelentette számukra a magyar anyanyelvet. Eleinte maga is szenvedett a fiúk konok hallgatásától, de aztán megélte a zavart, amelyet „a másik emberben” kelt az értetlenség. Rá kellett jönnie, hogy előbb neki kell megértenie és elfogadnia tanítványai nyelvét, először azon kell velük szólnia, hogy aztán cserébe ők is jóindulattal közelítsenek a másik nyelv-

hez, az iskoláéhoz. A kötetben gyönyörű leírását olvashatjuk egy tanítvány szájából e jégolvadásnak.

Az ifjú tanárember elsődleges tapasztalásait, amelyek a különböző „kódokat” használó embercsoportok közti kommunikáció lehetőségének tanulságos és biztató példáiként hat évtizeden át megőrizték érvényüket, a belőlük levonható (egykorú kifejezéssel) társas-lélektani (ma inkább szocio-lingvisztikának nevezhető), továbbá pedagógiai következtetésekkel együtt időtálló értékeknek tekinthetjük. Azt az értekező stílust, amely a legszélesebb közönség számára is biztosítani képes az érthetőséget, a személyre szóló megszólítotttságot. Hisz’ kit hagyhat hidegen a kérdés: törődjünk-e bele a tudás-szakadékba; csak az versenyezzen az európai meg a globális arénában, aki akar meg aki tud; aki meg nem tud vagy nem akar haladni a korrall, csak nyalogassa a sebeit, ahol és ahogy akarja? Avagy azt kell-e végre megértenünk, hogy ebben az arénában csapatverseny folyik, és annak van némi siker-esélye, akinek a csapattársai is jól teljesítenek. Ennek pedig első számú feltétele, hogy a csapattársak ismerjék és kölcsönösen segítsék egymást. Ezt nevezik jobb időkben – vagy inkább válságosabb időkben, mert legfőljebb ilyenkor jelentkezik – nemzeti szolidaritásnak.

Komjáthy István dolgozata igencsak ilyen időben készült. Az ifjú tanár nemzetszemléletét azonban nem a hadiállapot értékrendje formálta. Sokkal inkább a népi mozgalomé, amelynek értelmiségi elitje és derékhada úgy akarta polgárosítani a társadalmi fejlődésben lemaradt rétegeket, hogy azok hagyományos

szellemi értékei megőrződjenek és vizsgálhassanak a vezető rétegek személtére. A népfőiskola-alapító dán Grundtvig püspök eszméi érződnek itt, de idézzük inkább Karácsony Sándort: „Az az Európa, mely egy tudatos felsőosztályon keresztülszűrve termékenyíti meg az alsóosztály ösztönösen ázsiai észjárását, eredményezni fogja végre-valahára azt, amit mindmáig keservesen nélkülözünk: az egészséges magyar középosztályt. A magyar kultúra váltógazdaságának előfeltételét” – olvashatjuk abban az 1940-es almanachban, amelyben Komjáthy is publikált.

Szerzőnk cselekvő részt vállalt a népi mozgalom programjának megvalósításában, nem rajta és nemzedéktársain, nem is mestereiken múlt, hogy a háború után egy-két évvel nem a grundtvigi romantikus, nem is a Karácsony Sándori plebejus-demokrata szellem, hanem a népi demokratikusnak kétes joggal becézett, korántsem „mellérendelő”, hanem nagyon is alárendelő (felvilágosodottnak sem nevezhető) abszolutizmus határozta meg a (totálisan átpolitizált) művelődés- valamint tudománypolitikát (is). Így arra sem volt mód, hogy a két világháború közt több-kevesebb befolyással bíró eszmerendszerek nyílt vitában szembesülhessenek bírálóikkal, kölcsönösen ösztönözve, netán kényszerítve egymást téziseik alaposabb bizonyítására. Így hibernálódtak olyan tézisek és hipotézisek is, amelyek az 1943-ban írt és 1944-ben megvédett doktori értekezés eszmei premisszái közt is föllelhetők – ha nem is érintik érdemben a konklúziókat.

A szerző fő mondandója ugyanis az volt, hogy a nyugat-európai országokban ki-

alakult tehetségkutatói teszt módszerek a mi keleti régióinkban nem alkalmasak a tehetség „mérésére”. Tökéletesen meggyőző példákkal érvel a dolgozat mellett, hogy a pásztorkodó és földműves nép tárgyias kultúrájában élő gyerek (vagy akár felnőtt ember) csak elbukhat a nyugatias városi kultúrában őshonos, logikai műveletekre építő teszteken. (Találkozunk hasonló megállapítással – például az IQ-tesztek különböző kultúrákban való alkalmazhatóságát illetően – a modern nyugati pszichológiában is.) Jeleznünk kell azonban a könyv leendő olvasói közül azok számára, akik Kelet és Nyugat szellemtörténeti szempontú szembeállítását tudománytalannak tartják, és azok számára is, akik a nemzetkaraktert a török és az ugor elem keveredésénél bonyolultabb kérdésnek gondolják, hogy az elméleti fejezetekben hasonló nézetek is felbukkannak. A nézetrendszer, amelyben a „keletiség” afféle immanens értéként szerepel, szemben a „nyugatisággal” – benne a magyar felvilágosodással és a nyelvújítással, amely értékromboló, „talajidegen” elemként minősül –, nem Komjáthy szellemi terméke. Olyannyira élt a kor irodalmában és közvéleményében, hogy a fentebb már idézett magyarságtudományi tanulmánykötet is több oldalról vitatja (gyökerét elsősorban a polgárosítást a németesítéssel összekapcsoló II. József-i politikával szembeni nemzeti ellenállásban mutatván ki). Nota bene: a második világháború utolsó éveiben kibontakozó „szellemi honvédelem” is a Harmadik Birodalom erőszakos terjeszkedésének jogos ellenhatása volt.

Kéretik tehát a kritikus olvasó: ne akadjon fönn egyes részleteken, az egészet

nézze, ne annyira a premisszákat, mint inkább a konklúziókat. Ezek közül is a legfontosabbat, hogy az oktatói–nevelői munka során minden tananyagnál és normarendszernél fontosabb a személyes kapcsolat – amelynek alapja a személyiség. Aki ezt a gondolatot fogad-

ja el az értekezés alaptételének – főleg ha pedagógus, de akkor is (vagy akkor még inkább), ha andragógus – egyrészt történeti értékű szakmai „alpmű” ismeretével, másrészt (s talán nem is csak ráadásként) nem kevés esztétikai élménnyel gazdagodik.

(Komjáthy István: A tehetségkutatás magyar módja, Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004)

